

RÁCZ MARGIT

Töprengés a start előtt a Gazdasági és Monetáris Unióról

A közelmúltban Brüsszelben megtartott rendkívüli ülésén az Európai Tanács döntést hozott a monetáris unió megalapításáról, határozott a tagországok nemzeti valutái árfolyamainak rögzítéséről, és döntött az európai központi bank első elnökének személyéről. Ezzel egy ellentmondásoktól egyáltalán nem mentes időszak ért véget, ami egyben azt is jelenti, hogy a Gazdasági és Monetáris Unió (EMU) létrejötte után egy sor nyitott kérdésre kell választ találni. Egyáltalán megérett-e az idő a tagországok gazdasági helyzete és az integráció elért foka alapján az euro 1999-es bevezetésére? Melyek azok a gazdasági problémák, amelyek veszélyeztethetik a sikeres EMU-startot? Vajon a politikai kompromisszum mennyire lesz gazdaságilag működőképes? A tagországok belgazdasági problémái miatt fenntartható-e a szigorú pénzügypolitika? – teszi fel a kérdések sorát a tanulmány szerzője.

1998. május 1. és 3. között a Brüsszelben megtartott rendkívüli ülésén az Európai Tanács döntést hozott a monetáris unió megalapításáról, határozott a tagországok nemzeti valutái árfolyamainak rögzítéséről és döntött az európai központi bank első elnökének személyéről. Ezekkel a döntésekkel lezárul egy hosszú, vitákkal, ellentmondásokkal és kompromisszumokkal teli időszak. Az euro 1999. január 1-jei bevezetése visszafordíthatatlanná vált. Így az is valószínűsíthető, hogy politikai kérdésből fokozatosan gazdasági szakproblémává válnak a monetáris unió bevezetésével és működésével kapcsolatos, még megoldásra váró kérdések.

1991 és 1997 között a monetáris unió tartalmával kapcsolatos valamennyi nyitott kérdés lényegében francia–német politikai „huzavonává” vált, és ezzel párhuzamosan szinte valamennyi EU-tagország politikusai számára politikai presztízskérdés lett a Gazdasági és Monetáris Unió (EMU) alapítói közé való bekerülés. A májusi döntéssel ez az ellentmondásoktól egyáltalán nem mentes időszak véget ért, s ez egyben azt is jelenti, hogy az EMU létrejötte után nyitva maradt kérdésekre választ kell találni. E kérdéseket a legáltalánosabban összefoglalva, a következő probléma fogalmazható meg. Vajon a tagországok gazdasági helyzete és az integráció elért foka alapján megérett-e az idő az 1999-es bevezetésre?

Azt, hogy ez a kérdés számos EU-tagországban mennyire izgatja a szakmai közvéleményt, jól mutatja a tény, hogy 1998. február elején 155 német vezető kutató nyílt levélben sorolta fel indokait az euro bevezetésének elhalasztása érdekében.¹ A politikai elszántság azonban német és francia részről egyaránt olyan erős és megingathatatlan volt, hogy semmilyen szakmai kifogás nem tántoríthatta el a két ország politikai vezetőit az euro 1999. január 1-jei bevezetésétől.

¹ Der Euro kommt zu früh. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1998. február 10.

Ezért indokolt a töprengés, hogy vajon vannak-e olyan gazdasági problémák, illetve az EMU bevezetésével kapcsolatban nyitott kérdések, amelyek veszélyeztethetik a sikeres startot. Úgy tűnik, hogy érdemes így a start előtt néhány hónappal elgondolkodni ezen a kérdésen, mert az európai gazdasági folyamatokra a közös pénz sikeres vagy sikertelen startja rövid és középtávon jelentős hatást fog gyakorolni. Végeredményben a probléma úgyis megfogalmazható, hogy 1998-ban az új pénz stabilitását befolyásoló mely tényezők körvonalazhatók.

Az, hogy a kilencvenes évtizedben az EMU-val kapcsolatos kérdések szinte kizárólag politikai szinten dőltek el, döntő módon azzal függ össze, hogy a szupranacionális fejlődésnek olyan fokáról van szó, amely a nemzeti gazdaságpolitikát már meghatározó mértékben szegényíti. Ezért az EU vezető tagországai értelemszerűen törekedtek arra, hogy saját tradicionálisan kialakult és megszilárdult nemzeti monetáris rendszerüket igyekezzenek nemzetközi szintre emelni. A monetáris unió esetében a kérdés, ha lehet még bonyolultabbá vált azáltal, hogy talán a közös piac megalakulása óta most fordult elő először az, hogy nem a francia politikusok elgondolásai határozták meg a kiindulópontot valamely integrációmélyítési szakaszban – az új integrációs intézménynek és szabályok alapvetően a német példát követik. Ennek tudható be, hogy a monetáris unió tulajdonképpen egy elhúzó-dó német–francia politikai vitává vált az elmúlt években. Ennek a sajátosságának a kapcsán az első számú kérdés akár az is lehetne, hogy vajon az EMU-val kapcsolatban így kialakuló politikai kompromisszum mennyire lesz gazdaságilag működőképes.

A másik probléma, ami mindvégig kétségeket ébresztett az EMU bevezetésével kapcsolatban, az az volt, hogy a tagországok belgazdasági helyzete és problémái nem veszélyeztetik-e a szigorú pénzügypolitika fenntarthatóságát. Ez a kérdés az, ami a *pénzstabilitás primátusát* hirdető, valamint az *egységes belső piac* szempontjait hangsúlyozó szakemberek között tartós és feloldhatatlan véleménykülönbségekhez vezetett az EMU alapító tagjainak körét illetően.

A monetáris unió létrehozatala jelentős változásokhoz vezethet a nemzetközi pénzügyek egészében is. A dollár mellett olyan új pénz jelenik meg, amely mögött az Egyesült Államokhoz hasonló nagyságrendű gazdasági alakulat áll. Tehát önmagában véve az euro valamennyi pénzfunkciót illetően akár sikeres versenytársa is lehet a dollárnak. Kérdés persze az, hogy ezzel a pénzzel kapcsolatban hogyan alakul a bizalom. Ebből a szempontból már az induláskor komoly problémát jelent, hogy egyes tagországokban a lakosság többsége bizalmatlan a leendő új pénzzel kapcsolatban. Végül is az euro nemzetközi szereplését alapvetően az fogja befolyásolni, hogy az 1999-től kezdődő néhány évben milyen gazdasági teljesítményekre lesznek képesek az EMU-t létrehozó tagországok.

Németország és az EMU

Az Európai Unió tagországai közül egyetlen ország nemzeti valutája tölt be a nemzetközi pénzpiacokon már mérhető, sőt már jelentősnek mondható szerepet, ez a német márka. A német márka lassú szerepnövekedése döntő módon azzal függ össze, hogy Németországnak van nemzetközi bizalmat élvező nemzeti monetáris politikája. A szövetségi jegybank jogi és gyakorlati gazdasági függetlensége olyan töretlenül érvényesült az elmúlt évtizedek során kritikus gazdasági helyzetekben is, ami a német „stabilitási kultúrába” vetett hitet nemzetközileg megalapozta és megerősítette.

Ennek két következménye volt az EU-n belüli integrációs folyamatra. *Egyfelől* az egységes belső piac létrejötte után *a német jegybank befolyása megnőtt*, és így a tagországok monetáris politikája fokozatosan egyre inkább kénytelen volt a némethez igazodni. *Másfelől* az egységes belső piac létrejötte után liberalizált tőkemozgás előrevetítette, hogy a

német befolyás tartósan megmarad, sőt esetleg növekszik is. Hiszen a tőke szabad mozgásával az egységes belső piacon a *nemzeti monetáris politikák szerepe számottevően csökkent a kamatok alakulásában.*

Végeredményben az egységes belső piac kiépülésével párhuzamosan került sor a második világháború utáni legnagyobb geopolitikai változásra, ami elvezetett a német újraegyesüléshez. Az újraegyesüléssel éppen ezért geopolitikai értelemben is megváltozott és mindenképpen megnövekedett Németország szerepe.

Ez a két tendencia egy időben francia részről nemigen volt tolerálható. Érthető tehát, hogy a francia politikai akaratnak a maastrichti csomagterv kialakításában és integrációs céllá tételében meghatározó jelentősége volt. Ebben az értelemben a monetáris unió francia kezdeményezésre született. Az sem zárható ki, hogy ha nem az újraegyesítést követően került volna sor az integrációs döntésre, akkor a német politikai vezetés a kilencvenes években tapasztalhatónál jóval kritikusanban szemlélte volna az EMU-t. Feltehetően Németországnak nem volt más reális politikai lehetősége, mint hogy az EMU-val demonstrálja az integrációs folyamatban való változatlan intenzitását és tartalmú részvételének politikai szándékát. Nem érdemes olyan, pusztán csak szellemi játékként felvethető alternatívákat végiggondolni, hogy vajon mi történt volna, ha az EMU-ról való döntés és a német újraegyesítés időben számottevően távolabbra kerül egymástól. Elsősorban azért nem érdemes, mert az EMU bevezetése 1998 májusában a brüsszeli EU-csúcson eldőlt. Azt azonban talán nem felesleges megjegyezni, hogy 1991 telén a maastrichti EU-csúcson a német kancellár úgy képviselte országát, hogy a szövetségi jegybank akkori elnöke nem értett egyet a monetáris unió koncepciójával. Ha a politikai feltételek mások, talán a kancellár elfogadta volna az ország monetáris vezetőjének véleményét. Ez nem történt meg, és tulajdonképpen ezzel kezdődik az a folyamat, ami a kilencvenes évek egész eddig eltelt időszakában a monetáris uniót szinte kizárólagosan politikai kérdéssé tette.

Már az 1991-ben lezajlott EU-csúcson világossá vált, hogy német részről a maastrichti csomagterv abban a formában, ahogy elkészült, nem elfogadható, mert nincsenek benne olyan szabályok, amelyek a fiskális politika oldaláról is garantálnák a közös pénz stabilitását. Német javaslatra került be melléklet formájában az azóta elhíresült konvergencia-kritériumok követelményrendszere. A konvergencia-kritériumok teljesítése mint az EMU-ban való részvételhez szükséges gazdasági érettség ugyan benne van a csomagtervben, de már a maastrichti EU-csúcson sajátos értelmezési kiskapuk is beleépültek a dokumentumba. Az úgynevezett *interpretációs* lehetőség arra vonatkozik, hogy a költségvetési hiányra és az államadósságra vonatkozó konvergencia-kritériumokat az Európai Tanács akkor is teljesítettnek tekintheti, ha a kívánt mértékeket az adott ország ugyan nem teljesítette, de tendenciájában közeledett hozzá, és mértékében meg is közelítette a konvergencia-kritériumokban rögzített úgynevezett referenciaértékeket.

Ez az értelmezésbeli kiskapu az elmúlt időszak egészében állandó problémákat okozott: a tagországok túlnyomó többsége mindmáig nem tudta teljesíteni az államadósságra vonatkozó referenciaértéket, és a tagországok többségének a költségvetésre vonatkozó konvergencia-kritériumot is csak az időszak végére sikerült a teljesítenie. Ezért a maastrichti csomagtervben rögzített interpretációs lehetőség nélkül 1999-ben szigorúan véve nem is jöhetne létre az EMU.

A német szakmai közvéleményt az időszak egészében elsősorban éppen ezek a fiskális politikai feltételek nyugtalanították, mert az évtized egészében a gazdasági egyensúlyi feltételek – különösen tartósan – ezen a területen szinte egyetlen tagországban sem alakulnak ki. Főleg akkor nem, ha az EMU létrejötté után nem lehet bízni valamennyi EU-tagország tartós egyensúlyában.

Német részről ezért egészen 1997 őszéig valamennyi politikus úgy nyilatkozott, hogy a fiskális politikai konvergencia-kritériumokat szigorúan és pontosan be kell tartani, csak

ez jogosít fel bárkit az EMU-ba való belépésre. A probléma azonban kezdettől fogva az volt, hogy maga Németország sem büszkélkedhetett a konvergenciakritériumoknak megfelelő költségvetési egyenleggel és államadóssággal, ha egy középtávú időszakot veszünk figyelembe a kilencvenes évtizedben. Tehát a német politikusok olyan követelmény szigorú értelmezését hangsúlyozták a többi EU-tagország politikusi számára, amit a német kormány sem tudott tartósan biztosítani. Ez a helyzet mindenképpen hozzájárulhatott ahhoz, hogy pillanatnyi fiskális politikai helyzetétől függetlenül négy EU-tagország kivételével valamennyi ország az EU-ban presztízs kérdéssé tehető, hogy benne legyen az EMU alapítói között.

Így a német EU-politika a monetáris unió kapcsán furcsa csapdahelyzetbe került. A pénzstabilitás biztosítása érdekében megfogalmazott fiskális politikai követelmények – pontosabban mondva azok értelmezése – miatt szinte kisebb-nagyobb politikai konfliktusok egész sora keletkezett a szomszédos EU-tagországokkal. Ez a feszültség leglátványosabban Olaszországban robbant ki.

A már említett interpretációs lehetőség kikényszerítése mellett Franciaország főleg a független jegybankkal kapcsolatban igyekezett hatalmi pozícióra szert tenni. Ez a törekvés gyakori és éles vitákat váltott ki a két ország pénzügyekkel foglalkozó politikai vezetői között. Azt azonban, hogy az Európai Monetáris Intézet (EMI) 1994. január 1-jével Frankfurtban jöjjön létre, az adott konkrét történelmi körülmények között francia részről sem kérdőjelezték meg. Pedig ez azt is jelentette, hogy a majdani közös jegybank is Frankfurtban fog működni, ami a német szövetségi jegybank székhelye is. A szokatlan engedékenység feltehetően annak köszönhető, hogy a maastrichti csomagterv ratifikálása a tagországok közül legkésőbb Németországban történt meg, és talán itt voltak a legélesebb szakmai kifogások is a csomagtervvel kapcsolatban.

Ettől kezdve azonban a franciák nemigen akarták átvenni változatlan formában a német hagyományoknak megfelelő jegybanki függetlenségre vonatkozó részt. A jegybanki függetlenség pedig a maastrichti csomagterv sarkalatos része. Elméletileg az EU-ban senki sem kérdőjelezi meg, hogy éppen ez az intézményi elem az, ami a pénz stabilitását tartósan biztosíthatja. A franciák számára azonban ez az elméleti evidencia egyben azt is jelenti, hogy a közös pénz kapcsán akár hasonló német dominancia érvényesülhet a monetáris politikában az EMU-n belül, mint ami az egységes belső piac létrejötte után kialakult a német szövetségi jegybank tevékenysége nyomán. Ezért francia részről kétféle törekvés fogalmazódott meg az elmúlt időszakban.

1. A független közös jegybank létrejöttével párhuzamosan jöjjön létre egy úgynevezett stabilitási tanács a tagországok pénzügyi kormányzatának képviselőiből. Bizonyos határok között ez az intézmény lenne hivatott kontrollálni a közös jegybank tevékenységét. A németek számára egy ilyen tanács egyet jelentene a jegybank függetlenségének feladásával. A jegybank függetlenségét ugyanis éppen a pénzügyi kormányzattal szemben kell nemzeti szinten is garantálni. Tehát nemzetközi szinten sem képzelhető el az ellenkezője. Ez a francia felvetés a többi tagország részéről sem talált különösebb támogatásra. Így azután lekerült a napirendről. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a későbbiekben valamikor ismételten ne merülhetne fel.

2. A közös jegybank első elnöke francia pénzügyi szakember legyen. A május elején tartott rendkívüli EU-csúcson ez a kérdés vált a legélesebb vitatémává. Tartalmilag az igazán fontos kérdés az volt, hogy hány taggal induljon a monetáris unió. Ebben már konszenzus volt, így sem az Európai Parlamentben, sem az Európai Tanácsban erről a kérdéstről érdemi vita nem alakult ki. Ezzel szemben a közös jegybank első elnökének személyéről 11 órán át vitatkoztak. Végül elfogadták Wim Duisenberg személyében a közös jegybank első elnökét (Duisenberg azonban az Európai Tanács tagjai előtt korára való hivatkozással bejelentette, hogy 2002-ben az euroérmék bevezetése után lemond, és

átadja helyét egy francia bankárnak, ezt írásban nem lehetett rögzíteni, mert ez ellentétes lett volna a maastrichti szerződés vonatkozó határozatával).

A német szakemberek és vezető politikusok számára a pénzstabilitás legfőbb intézményes biztosítéka közé tartozik a jegybank tényleges függetlensége. 1991 és 1997 között a maastrichti csomagterv megvalósítása során valamennyi EU-tagországban törekedtek a jegybank jogi és működésbeli függetlenségének megteremtésére. Az Európai Monetáris Intézet (EMI) pedig megalakulásától, 1994-től kezdődően éves jelentéseiben külön kitért arra, hogy hol is tart ez a folyamat. Általában úgy tekintik, hogy a francia jegybank rövid múltra tekinthet vissza a független működés létrejöttének szempontjából. Ezért alakult ki szinte egyhangú ellenállás a francia elnök azon törekvésével szemben, hogy a közös jegybank első elnöke francia bankszakember legyen.

A kérdés csak az, hogy 14 EU-tagország vezető politikusainak egybehangzó véleményével szemben miért is ragaszkodott körömszakadtáig a francia elnök a saját jelöltjéhez. Ezt a magatartást nem lehet másként megérteni csak úgy, ha figyelembe vesszük, hogy a kilencvenes évek eddig eltelt időszakában éppen a monetáris unió kérdésében ütköztek és formálódtak a megváltozott körülményeknek megfelelően a francia–német kapcsolatok. Feltételezhető, hogy a francia Európa-politika egyik sarkalatos pontja volt a pénzügyi unióval kapcsolatban, hogy az EU-n belül a monetáris politika ne a Bundesbanktól függjön, és ne német mintára szupranacionalizálódjon. A német gazdaságpolitikának az egyik legmarkánsabb sajátossága pedig éppen a független jegybankra épülő, semmilyen eszközzel sem befolyásolható monetáris politika volt. Az EU legtöbb tagországának politikusi számára így a csupán a jegybanktól függő monetáris politika tulajdonképpen egyet jelentett a német modell átvételével. Németország ugyanakkor abban az igen kényes belpolitikai helyzetben volt, hogy állampolgárai számára minden eszközt meg kellett ragadni ahhoz, hogy hitelessé tegye az ígéretet, miszerint az euro ugyanolyan stabil pénz lesz, mint amilyen a márka volt.

Teljesen függetlenül attól, hogy a francia jegybank a kilencvenes években valóban egyre függetlenebbé vált, a francia politikai vezetés számára mindvégig presztízskérdés volt az, hogy „a német modellt” mennyire sikerült alapvonásaiban megváltoztatni. A már említett interpretációs játéktér beépítése a konvergenciakritériumokba vagy a német pénzügyminiszter Theo Waigel nevével fémjelzett *növekedési és stabilitási paktum* tartalmának „felvizezése” egyaránt visel magán ilyen presztízspolitikai jegyeket.

Az, hogy a francia politikának állandó kihívást jelent a kilencvenes években minden területen növekvő német befolyás ellensúlyozása az EU továbbfejlesztésében, nem jelent senki számára meglepetést. Az viszont feltehetően mindenki számára meglepetés, hogy egy – az euro stabilitása szempontjából is fontos –, a világ szeme előtt zajló, ünnepélyes EU-csúcson a francia politika személyi kérdésben ilyen vitát robbantson ki. Az eseménynek mindenképpen lehet olyan következménye, ami a monetáris unió konkrét kérdéseiben példaértékűvé válik. Így a továbbiakban is éles és nehezen megoldható vitákra lehet majd számítani a francia és a német Európa-politikát alakító vezetők között.

Külön figyelmet érdemel ebből a szempontból az, hogy mennyire nehezen sikerült megegyezni a stabilitási paktumról. Az ír EU-elnökség alatt, 1996-ban terjesztette elő a német pénzügyminiszter a stabilitási paktum fő elveit. Az eredeti német javaslat szerint, ha egy tagország költségvetési deficitje egy adott évben az EMU bevezetése után meghaladja a 3 százalékos referenciaértéket, akkor ez automatikusan szankcionálható. Ezt az automatizmust egy féléves vita után 1997 júniusában az amszterdami EU-csúcson elfogadott dokumentumban megszüntették. Több más kérdésben is felpuhult a stabilitási paktum, de a leglényegesebb probléma éppen abból fakad, hogy különböző EU-fórumokon hosszás mérlegelési lehetőség keletkezett a jóváhagyott dokumentumban annak megítélésére, hogy kell-e büntetni a deficithatár túllépését az éppen adott esetben.

Németországban egészen 1997 őszéig minden hivatalos állásfoglalásban, nyilatkozat-

ban kivétel nélkül valamennyi vezető politikus hangsúlyozta, hogy csak olyan EU-tagország kerülhet induló tagként az EMU-ba, amelyik pontosan teljesíti a konvergencia-kritériumokat. A szigorú teljesítés megkérdőjelezhetetlen feltételnek látszott. 1997 őszén ezt a német politika feladta.² Többen nyilatkoztak arról, hogy „a konvergenciakritériumokat sokkal inkább mint pszichológiát és nem mint matematikát” kell figyelembe vinni. Ezzel tulajdonképpen a német politika lehetővé tette, hogy a monetáris unió indulásakor olyan országok is bekerüljenek ebbe a körbe, amelyek esetében az ugyancsak német részről folyamatosan hangsúlyozott, úgynevezett stabilitási kultúra hiányzik. Igen nagy probléma, hogy a belga és az olasz államadósság kétszerese a referenciaértéknek. A konvergenciakritériumok felpuhítása egyben azt is jelentette, hogy állandóan és folyamatosan napirendre került a fiskális politikák ellenőrizhetőségének és harmonizálásának kérdése.

A kilencvenes évek folyamán a német fél több területen többfajta lépést tett, hogy az euro stabilitását minden eszközzel garantálni lehessen a pénzügyi unió konkrét megformálásakor. A döntő kérdést a jegybank függetlensége mellett végül is mindvégig a költségvetési politikák harmonizációja és ellenőrizhetősége jelentette. Az ezen a téren megmutatózó problémák vezették el a CDU parlamenti frakciójának egyik vezetőjét oda, hogy 1994-ben közrebocsásson egy nevével fémjelzett írást, az úgynevezett Schäublepapírt.³ Ebben az írásban a szerző nyomatékosan utal arra, hogy az EU jövőbeli megerősítése érdekében a monetáris unió létrehozatalakor egy erős, összehangolt magnak kell létrejönnie a közösségen belül. Ennek kapcsán hangsúlyozza azt is, hogy a „mag magja a francia–német együttműködés”.

Ez az írás végül is olyan botrányos pályát futott be, ami megakadályozta, hogy német vagy más, az EU-ban politikaformáló erők részéről komolyan vegyék a benne foglalt gondolatokat. Ekkor kezdett Olaszország politikai vezetése offenzív módon küzdeni azért, hogy az EMU alapítói közül ne lehessen kihagyni. Tekintettel arra, hogy a Schäublepapír megnevezte az alapítók körét, érthető az olasz felháborodás. Végül a német politika nem fogadhatta el ezt a nyílt politizálási módot, hiszen az újraegyesítés után az ország EU-partnerei éppen a német vezető szerep megerősödésétől féltek.

Pedig maga a problémafelvetés jogos volt. Tehát az euro stabilitása függ a harmonizáltság fokától az alapító tagországok között, és attól is, hogy milyen hiteles stabilitási kultúrával rendelkeznek az EMU-ba első körben bekerülő országok. Mivel ezeket a kérdéseket igazán nyílt légkörben nem lehetett felvetni, meglehetősen furcsa helyzet alakult ki. Az optimális valutaövezetre vonatkozó elméleti tanítások alapján elég sok kritika érte a monetáris unió megformálását. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy számos német pénzügyi szakemberben olyan vélemény erősödött meg, miszerint amit nem sikerül harmonizálni az EMU bevezetése előtt, azt majd kikényszeríti maga a monetáris unió. Hiszen ha bevezetik a közös pénzt, és létrejön a közös jegybank, akkor többé nincs visszaút. Abban pedig minden tagország szakmai és politikai vezetői egyetértettek, hogy az eurónak a dollárral szemben is versenyképesnek kell válnia. A változás különösen akkor szembeötlő, ha figyelembe vesszük, hogy a nyolcvanas évek végén a német szakemberek többsége még úgy vélte, hogy a politikai unió létrejöttének meg kell előznie a pénzügyi unió létrehozatalát.

Így vált elfogadhatóvá, hogy 1998-ban csak egyetlen év, az 1997-es teljesítményei alapján határozták meg az EU alapító tagjainak körét. A 11 taggal induló pénzügyi uniót az tette lehetővé, hogy a tagországok kormányaiban volt annyi elszántság és erő, hogy ténylegesen megkezdjék a költségvetések konszolidálását. Ez a kezdet az alapja annak,

² Lamers: Defizitkriterium ist nicht dauerhaft einzuhalten. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1997. szeptember 22.

³ CDU/CSU Fraktion des Deutschen Bundestages: Überlegungen zur europäischen Politik. 1994. szeptember 1.

hogy Görögország kivételével minden olyan EU-tagország megkapta a belépési lehetőséget az induló EMU-ba, amelyik alapító taggá akart válni.

Az, hogy egyetlen év teljesítménye alapján alapító taggá válhattak ezek az országok, joggal kelti azt az érzést, hogy a harmonizációs problémák egy részét időlegesen a szőnyeg alá söpörték. A kérdés tulajdonképpen az, hogy miért volt ennyire fontos a maastrichti szerződésben rögzített utolsó bevezetési időpont betartása. Miért nem lehetett a kilencvenes évek gazdasági fejlődésének mély elemzését elvégezni a monetáris unióra vonatkozó határozat megszületése előtt? Ezt a kérdést csak a német újraegyesítés történelmi dokumentumainak megfelelő alosságú vizsgálata után lehet egyértelműen megválaszolni.

Feltehetően a most említett kompromisszumok fosztották meg a vezető politikusokat több tagországban attól, hogy állampolgáraik számára hitelesen képviselhessék az EMU-val kapcsolatos politikai döntéseiket. Németországban az időszak egészében 70 százalék körül volt a lakosságnak az a része, amelyik ellenezte a közös pénz 1999-es bevezetését. A legújabb közvélemény-kutatási eredmények alapján jól látszik, hogy az EMU-val kapcsolatban az azt ellenző német polgár három dologtól fél. Ezek a következők: megnő a munkanélküliség, a megtakarított pénz értékét veszti, drágul a mindennapi élet.⁴

A német politikusok és bankszakemberek folyamatosan hangsúlyozzák, hogy 1999. január 1-jével semmiféle forradalmi változásról nincs szó, az euro bevezetése egyszerű átszámítás csupán. Ez azonban senkit sem nyugtat meg, mert olyan folyamat kezdődik el ezzel az átszámítással, ami fokozatosan ugyan, de visszafordíthatatlanul elvezet a nemzeti valuták megszűnéséhez. Elsősorban az erős nemzeti valutával rendelkező országok állampolgárai érzik úgy, hogy számukra előnytelen az euro bevezetése.

1997-ben elsősorban a német állampolgár szkepticizmusának csökkentése érdekében napvilágot látott a második Schäuble-papír.⁵ Ebben az amúgy nagy politikai népszerűségnek örvendő szerző elsősorban a német állampolgárhoz fordult. Számára akarta megmagyarázni, hogy az EMU megvalósítása érdekében eddig megtett út több szempontból is sikertörténet. Elsősorban azért, mert a legtöbb EU-tagországban szigorú antiinflációs pénzpolitikát folytatnak, és a költségvetések konszolidálása is halad előre. Akár az infláció mértéke, akár a költségvetési deficit nagysága szempontjából vannak az EU-ban Németországnál is sikeresebb országok. A másik sajtóság, amire hangsúlyozottan utal az anyag, az pedig az, hogy végeredményben a monetáris és fiskális politika sikeressége a többi EU-tagországban a német modell átvételével függ össze. Tehát az EU-tagországok pénzügyileg harmonizálódtak, mégpedig a német minta alapján. Ezért semmi ok sincs arra, hogy a monetáris unió bevezetését elhalasszák.

Ebben az írásban kisebb hangsúllyal ugyan, de a szerző kitér az euro világpénzfunkciójára is. Először is biztosítja az állampolgárokat arról, hogy az Európai Unió külső kereskedelme kb. az összforgalom 10 százaléka körül mozog, ami megfelel az Egyesült Államok hasonló mutatójának. Így induláskor az euro egy 370 milliós lakosságú belső piacra támaszkodhat, a külső spekuláció lehetősége meglehetősen kicsi. Ezért az indulás feltételei igen jók. Hiszen a pénzstabilitás a belső viszonyoktól függ, ott pedig a kilencvenes évtizedben létrejöttek a szigorú pénzpolitika feltételei. Ennek az érvelésnek nem volt átütő hatása. Hiszen 1998 elején legalább két esemény mutatta, hogy a pénzstabilitásra vonatkozó feltétel teljesülését a német szakmai közvélemény nagyon másképp látja, mint a politikusok. 1998 első hónapjaiban két figyelemre méltó tiltakozás fogalmazódott meg a német egyetemi szakértők köréből kiindulva. Először is öt professzor 1998 januárjában egy, az alkotmánybíró-sághoz eljuttatott írásban annak megvizsgálását kérte, hogy – egyre jobban látva a rizikó-

⁴ Die Zustimmung zur Euro wächst. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1998. április 23.

⁵ CDU/CSU Fraktion im Deutschen Bundestag. *Schäuble, G.-Seiters, L.:* Die Europäische Währungsunion-Deutschlands. Interesse und Verantwortung. 1997. szeptember 16.

faktorokat – ellenkezik-e a német alkotmánnyal az euro bevezetése. Az alkotmánybíróság azzal az érveléssel utasította el az euro ellen felhozott vádakot, hogy a pénzstabilitás nem az ő, hanem a kormány, a parlament feladata.⁶ A másik törekvés a bevezetés időbeli eltolására az volt, amikor 155 professzor aláírásával nyílt levél került napvilágra, amelyben a szerzők röviden és világosan összefoglalják, hogy miért nem értek meg a feltételek az euro 1999. január 1-jei bevezetésére. A bevezetőben leszögezték, hogy támogatják a maastrichti csomagtervben megfogalmazott célok megvalósítását. Nem tartják azonban megfelelőnek – ezért a bevezetés elhalasztását kérik – a tagországok költségvetés-konzolidálási, munkanélküliségi és szerkezetátalakulási helyzetét. Ezek a problémák veszélyeztetik a fiskális politikai harmonizációt, és gyengítik az eurót. A tagországok egészében 1991 óta az adósság nem csökkent, hanem 1997-re még 15 százalékkal nőtt.⁷

Mindennek ellenére áprilisban a német parlament alsó és felső háza nagy többséggel fogadta el az 1999. január 1-jei indulást és az ebből adódó feltételek között a német résztvetelt. Úgy tűnik, sem a kormánypártok körében, sem az ellenzéki politikai vezetők körében nincs markáns ellenállás a monetáris unió megvalósításával kapcsolatban.

A legutóbbi brüsszeli EU-csúcson hozott döntéssel visszafordíthatatlanná vált a közös valuta bevezetése. Így egy olyan évtized végére érünk Európában, ami a közösség szempontjából igen nevezetes eseményekkel kezdődött és vélhetőleg zárul. 1989-ben egyesült Németország, és az évtized végére a németek lemondanak félévszázados erős nemzeti valutájukról, a márkáról. Ez a két adat jól példázza, hogy a kilencvenes évtized integrációs folyamatai elválaszthatatlanok Németország átalakuló szerepének ellentmondásaitól sem mentes érvényre jutásától. Ezért nem véletlen, hogy éppen 1998-ban jelent meg néhány olyan írás Németországban, ami dokumentumokra hivatkozva köti össze elválaszthatatlanul a német újraegyesítést és a monetáris uniót.⁸ Nem kevesebb derül ki ezekből a dokumentumokból, mint az, hogy az akkori francia elnök, Mitterrand a németek EMU-ba történő beleegyezése fejében volt hajlandó elfogadni francia részről a német újraegyesítést. A monetáris unióval kapcsolatban német részről a fő problémát az jelentette, hogy az integráció más területeinek fejlődését elkerülhetetlen feltételnek tekintették az EMU létrehozatalához. Ilyen feltétel volt például kezdetben a politikai unió, az intézményi és döntéshozatali rendszer reformja és ezen belül a szubszidiaritás elvének gyakorlati érvényre juttatása is. Ezek a törekvések nem váltak átgondolt integrációmélyítési csomaggá, a monetáris unió bevezetését célzó előkészítési munkálatokra az önmagában elég nehezen érthető sietség mindvégig jellemző volt. Ha feltételezzük, hogy a konvergenciakritériumok szigorú teljesítése, a bevezetés időpontja és a résztvevők körének maximalása között feloldhatatlan az ellentmondás, és így valamelyik cél megvalósítása csak valamelyik másik rovására teljesíthető, akkor jól látszik, hogy ezt a konfliktust a bevezetés időpontjának szigorú betartása javára döntötték el.

A konvergenciakritériumok teljesítése és az EMU-tagországok gazdasági helyzetének néhány főbb jellemzője

Érdemes röviden áttekinteni, hogy a 15 EU-tagország mennyire tudott eleget tenni a monetáris unióra való felkészülés második szakaszában a konvergenciakritériumokban meghatározott szigorú monetáris és fiskális politikai feltételeknek (*1. táblázat*).

Az adatok néhány markáns tendenciára felhívják a figyelmet. Ezek a következők:

⁶ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1998 április 3.

⁷ Der Euro kommt zu früh. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1998. február 10.

⁸ Dokumente zur Deutschlandpolitik. 1998 R. Oldenburg Verlag, München.

I. táblázat
Az infláció, a költségvetési deficit és az államadósság alakulása a 15 EU-tagországban 1995–1998 között
(százalék)

Ország	Inflációs ráta			Költségvetési egyenleg a GDP százalékában			Államadósság a GDP százalékában					
	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998
Németország	1,8	1,2	1,6	1,7	-3,5	-3,5	-3,0	-3,0	58,0	60,4	62,0	62,5
Franciaország	1,8	2,0	1,2	1,3	-5,0	-4,2	-3,1	-3,0	51,5	55,7	57,5	58,0
Olaszország	5,3	4,0	1,8	2,0	-7,3	-6,7	-3,0	-2,8	125,0	123,8	122,6	121,5
Nagy-Britannia	2,8	2,5	1,8	2,1	-6,0	-4,9	-2,0	-0,5	54,2	54,4	52,7	50,2
Spanyolország	4,7	3,6	1,9	2,2	-5,8	-4,4	-2,8	-2,7	65,0	69,3	68,2	67,9
Hollandia	1,9	1,5	2,0	2,2	-3,7	-2,3	-1,6	-1,5	78,9	76,6	72,4	70,2
Belgium	1,5	1,8	1,5	1,5	-4,1	-3,2	-2,4	-2,0	133,8	126,9	123,6	120,7
Svédország	2,9	0,8	1,9	2,2	-8,1	-3,6	-1,4	0,0	78,7	77,7	75,9	72,3
Ausztria	2,2	1,8	1,2	1,5	-6,2	-4,0	-2,9	-2,8	69,5	69,5	66,1	65,3
Dánia	2,1	1,9	2,0	2,3	-1,7	-1,6	-0,5	1,2	72,1	66,7	63,5	59,6
Finnország	1,0	1,0	1,2	1,9	-5,6	-2,6	-1,5	-0,3	59,6	58,7	58,6	56,5
Portugália	4,1	2,8	1,9	2,2	-5,2	-3,2	-2,8	-2,7	70,3	65,6	63,2	62,5
Görögország	9,3	7,9	5,5	6,0	-9,2	-7,4	-5,2	-4,6	111,5	111,9	108,7	105,5
Írország	2,5	1,7	1,1	3,0	-2,4	-1,1	0,4	0,3	84,6	73,0	67,0	64,0
Luxemburg	1,9	1,2	1,4	1,8	0,4	2,6	1,6	1,0	6,3	6,6	6,7	6,9
Referenciaérték	2,9	2,5	2,7	2,9	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	60,0	60,0	60,0	60,0

Forrás: EWU-Monitor, 1996. augusztus 6. és 1998. március 17. Deutsche Bank Research.

– a monetáris unió bevezetését megelőző három évben az inflációs ráta referenciaértéke folyamatosan 3 százalék alatt volt, és a 11 alapító tagország közül háromban (Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában) maximum két éven át haladta meg az infláció évi változása a referenciaértéket. A második két évben mind a 11 ország teljesítette a referenciaértéknek megfelelő inflációs szintet. Így leszögezhető, hogy a kilencvenes évek második felében egy, a második világháború után legalacsonyabb inflációjú évtized tanúi lehetünk az EU-régióban;

– a költségvetési hiány mértéke mind a 11 országban csökken az időszakban, és 1997-re tulajdonképpen a 11 ország elérte a kívánt 3 százalékos nem haladó éves deficitszintet. Meg kell jegyezni, hogy a 11 ország közül 1995-ben csak kettő teljesítette a referenciaértéket, és 1996-ban is csak négy ország teljesítette. A költségvetési deficit szempontjából tehát 1997-re olyan radikális változás következett be, amit a korábbi trend nem alapozott meg;

– az államadósságra vonatkozó referenciaérték elérése sikerült az EMU-ba bekerülő 11 országnak a legkevésbé. 1997-ben a 11 leendő EMU-tag közül csak három teljesítette a 60 százalékos adóssághatárt.

Az euro értékállandósága szempontjából alapvető jelentősége van annak, hogy a kilencvenes évek második felében megszilárdult alacsony inflációs trend mennyire folytatható. Feltételezhető, hogy az elmúlt négy-öt év inflációs szintje az EU-tagországokban döntő módon két tényező által volt meghatározható. Az egyik az, hogy az 1991–1993 közti gazdasági recesszió elmúltával a tagországokban a belső kereslet – sem a lakossági fogyasztás, sem a beruházások területén – nem bővült. Ez éppenúgy összefügg a cégek üzletpolitikájával, mint a közösségen belüli folyamatosan magas munkanélküliséggel és természetesen az időszak második felében részben megvalósuló konszolidációs programokkal is. A vezető fejlett EU-tagországokban (elsősorban Németországban és Franciaországban) a cégek számára a fejlődés egyetlen lehetősége az export növelése volt. Ehhez viszont versenyképessé kellett válniuk. Versenyképességük legfontosabb hiányossága a magas termelési költségekben mutatkozott meg. A magas költségek kialakulásában nagy szerepe volt a relatíve magas adószintnek is. A cégek ez utóbbin úgy igyekeztek segíteni, hogy belső racionalizálással jelentős élőmunka-megtakarítást értek el, s így nemcsak a bérjellegű élőmunkaköltségek csökkentek viszonylagosan, hanem ezzel a kieső bérek után fizetendő adóktól is megszabadultak a cégek. Feltételezhető, hogy az infláció mértékének ez a folyamat volt a fő meghatározója. Az sem zárható ki, hogy a cégek javára megváltozó tisztajövedelem-elosztási arány egyáltalán azért volt elviselhető, mert a munkavállalói terhek elviselése alacsony infláció mellett könnyebb. Persze ugyanennek a folyamatnak egy másik oldala az, hogy a tagországok jelentős részében a költségvetési stabilitás eléréséhez szűkíteni kell a korábban kiépített jóléti hálót. Rövid távon számos tagországban még az is megfigyelhető volt, hogy e nehéz feladat mérséklése érdekében egy-egy országban adóemelésre is sor került. Összességében azonban a cégek kerültek ki sikeresen az állam és a munkavállalói rétegek tiszta jövedelemért folytatott küzdelméből. Ez pedig Európa gazdasági versenyképességének javulását eredményezheti a továbbiakban is.

A monetáris unióval kapcsolatos gazdasági prognózisok többsége egyetért abban, hogy az EMU-tagországok nyolcvanas években elért GDP növekedési szintje, ami 2,5 százalék volt, biztosítható lesz az EMU-régióban is. Bár a kilencvenes évek utolsó harmadában a tagországjelöltek eltérő gazdasági növekedési ütemet mutattak, és ez jellemző volt a nyolcvanas években is. A kisebb gazdaságok – mint Írország, Finnország vagy Portugália – GDP-je az átlagnál gyorsabban növekedett, a nagyobb tagországok – Németországban, és Franciaországban – átlag alatti növekedés volt megfigyelhető és ez a tendencia jellemezte Belgiumot és Hollandiát is. A kielői Világgazdasági Intézet prognózisa szerint a 11 EU-tagországban 1997-ben a GDP 2,4 százalékos, 1998-ban 2,7 százalékos növekedése várható és ebben a növekedésgyorsulásban az is benne lesz, hogy a belföldi lakossági kereslet

míg 1997-ben csak 1,4 százalékkal bővült, 1998-ban 2,4 százalékkal fog nőni. Ennek eredményeként a fogyasztói árak emelkedése számottevően nem változik majd, miközben a munkanélküliségi ráta 12,3 százalékról 11,3 százalékra fog mérséklődni. Tehát 1998 jó gazdasági előfeltételekkel biztosítani fogja a zökkenőmentes áttérést 1999-ben az euróra.

Összességében a konvergenciakritériumok alakulása kapcsán megállapítható, hogy az euro esélyei az infláció és a folyó költségvetési deficit szempontjából nem tekinthetők különösebben kedvezőtlennek. Főleg akkor nem, ha a szigorú költségvetési politika a továbbiakban is fenntartható lesz. Az igazi rizikót éppen a fenntarthatóság kérdése jelenti. Ha figyelembe vesszük, hogy a 10 százalék feletti munkanélküliség folyamatosan és egyre élesebben politikai feszültségeket is kelt, akkor felmerül, hogy a szigorú költségvetési politikát legalább időlegesen megpróbálják-e felváltani egy-egy tagországban keynesiánus gazdaságpolitikai eszközökkel. A Waigel-féle növekedési és stabilitási paktum nemigen tudja majd megakadályozni ilyen tendenciák kibontakozását, ha a négyévenkénti választási ciklus végén valamelyik kormány megpróbálkozik ilyen eszközök alkalmazásával. Érdemes áttekinteni, hogy az EMU-kör létrehozói mekkora problémával néznek szembe, ha a munkanélküliséget akarják csökkenteni (2. táblázat).

2. táblázat

A munkanélküliség alakulása az EU-tagországaiban 1991–1997 között
(százalék)

Ország	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Belgium	6,6	7,3	8,9	10,0	9,9	9,9	9,9
Dánia	8,4	9,2	10,1	8,2	7,1	6,2	6,0
Németország*	5,6	6,6	7,9	8,4	8,2	9,0	9,1
Görögország	7,0	7,9	8,6	8,9	9,1	9,1	9,0
Spanyolország	16,4	18,5	22,8	24,1	22,9	22,0	21,5
Franciaország	9,5	10,4	11,7	12,3	11,5	12,3	12,4
Írország	14,8	15,4	15,6	14,3	12,4	12,5	12,0
Olaszország	8,8	9,0	10,3	11,4	11,9	12,1	12,3
Luxemburg	1,7	2,1	2,7	3,2	2,9	3,1	3,0
Hollandia	5,8	5,6	6,6	7,2	7,3	6,8	6,3
Ausztria	3,5	3,6	4,1	3,8	3,8	4,1	4,3
Portugália	4,0	4,2	5,7	7,0	7,3	7,3	7,1
Finnország	7,6	13,1	17,9	18,4	17,2	16,0	14,9
Svédország	3,3	5,8	9,5	9,8	9,2	9,8	9,4
Nagy-Britannia	8,8	10,1	10,4	9,6	8,8	8,3	7,8
EU-15	8,3	9,4	10,9	11,3	10,9	10,9	10,8
Egyesült Államok	6,7	7,4	6,8	6,1	5,6	5,4	5,2

*1994-ig csak Nyugat-Németországra vonatkozik az adat.

Forrás: European Economy Annual Economic Report for 1997.

A kilencvenes évtizedben az EU-átlagában is és a tagországok túlnyomó többségében is nőtt a munkanélküliek aránya, és számos tagországban kétszámjegyűvé vált a mérték. Feltételezhető, hogy a konszolidációs programoknak makroszinten, a vállalati racionalizálási tevékenységnek pedig mikroszinten a hatása: a munkanélküliség növekedése, illetve magas szinten való állandósulása. Több jel mutat arra, hogy ezt a problémát a politikusok a továbbiakban nem hagyhatják figyelmen kívül a gazdaságpolitika megformálása-kor. Franciaországban Lionel Jospin szocialista politikus választási győzelme éppen úgy erre mutat, mint ahogy az 1998 őszi lezajló német választásokon a jelenlegi népszerűsége.

gi mutatók alapján akár kormányváltásra is sor kerülhet, és 16 évi szünet után Németországnak Gerhard Schröder személyében ismét szociáldemokrata kancellárja lehet.

Az EMU-ra való felkészülés jegyében Jospinnek győzelmes választási programjából a munkanélküliség csökkentésére vonatkozó ígéreteit egyáltalán nem sikerült megvalósítani. A szigorú költségvetési politika ötvözve a kínálati gazdaságpolitika néhány elemével kötelező erővel érvényesült a francia gazdaságpolitikai irányvonalban is. A kérdés csak az, hogy ez a trend mennyire folytatható. A szociáldemokrata párti német kancellárjelölt is új munkahelyeket ígér választási győzelme esetén. Németországban a szakemberek, a kormányzat és az ellenzéki politikusok nagy része osztja azt a véleményt, hogy a munkanélküliség csökkenése a munkaerőpiac rugalmassá tételének ütemében válhat valósággá. Erre pedig a jó példa az Egyesült Államok által követett gazdaságpolitika, és pozitívabb képet mutatnak a brit munkanélküliségi értékek is, mint a kontinens vezető EU-tagállamaiban kialakult munkanélküliségi szint.

Mindenesetre az a tény, hogy a munkanélküliség kezelésének megoldatlan problémájával vezetik be az EMU-t, a pénzstabilitást illetően a költségvetési politika oldaláról komoly rizikófaktort jelent. Ez a probléma „a politikaformáló” EU-körökben igazi figyelmet eddig nem kapott. Többek között azért sem, mert a hivatalos ideológia szerint a monetáris unió bevezetésével megnő a verseny az egységes belső piacon, nagyobb lesz a növekedés, és ezzel csökken a munkanélküliség. Többen vélik úgy, hogy a verseny tényleg élesebbé válik a belső piacon, a GDP növekedésére ez jó hatással lehet, de a munkanélküliség csökkentésére már korántsem.

A 11, EMU-körbe alapítóként bekerült tagország munkanélküliségi problémája meglehetősen különböző. Az EU-átlagot kétszeresen meghaladó munkanélküliségi szint Spanyolországban tapasztalható. 1994 óta ugyan mintegy 3 százalékkal csökkent a munkanélküliségi ráta, de szintje még így is 20 százalék felett volt 1997-ben. Spanyolország egyértelmű sikersztorival büszkélkedhet a költségvetési deficit és az államadósság szintjét illetően. A bankár képzettségű spanyol miniszterelnök igen sikeresen konszolidálta a költségvetést. Többször utalt is rá, hogy a spanyol jóléti háló kiépíthetlensége német vagy francia kollégájához képest megkönnyíti számára ezt a feladatot. A kérdés csupán az, hogy a magas munkanélküliség a továbbiakban jelent-e politikai téren olyan feszültségeket, amelyek a költségvetési politika megváltoztatását kikényszeríthetik.

Olaszország esetében számos kétség merült fel a 100 százalékos tartósan meghaladó államadósság miatt, hiszen nagy országról lévén szó, az EU-összállamadósságon belül az olasz államadósság több mint 50 százalékos teszt ki. Így az olasz költségvetési politika meghatározó befolyással bír az egész EMU-régió makropénzügyi stabilitására. Nem véletlen, hogy a legutóbbi brüsszeli EU-csúcson Waigel német pénzügyminiszter többször hangsúlyozta, a tagországok egy részének és hangsúlyozottan Olaszországnak a költségvetés elsődleges egyenlegét tekintve szuficitet kellene elérnie több éven keresztül. A német pénzügyminiszter arra is utalt, hogy erről Olaszország saját maga számára kötelező programot kellene kidolgoznia. Erről igazi vita nem bontakozott ki, többek között azért sem, mert a kétnapos konferenciát a jegybank első elnökének személye körüli vita uralta. Olaszország esetében igen gyors költségvetési konszolidálást tapasztalhatunk. 1996-ban még a GDP százalékában 6,7 volt a deficit, és 1997-re pontosan teljesíteni tudta az ország a 3 százalékos referenciaértéket. Emögött sok szakértő rövid távú sikert gyanít, ami középtávon nem folytatható. Különösen, ha arra is gondolunk, hogy a költségvetési deficit csökkentése érdekében Prodi olasz miniszterelnök kezdeményezésére az olaszok pótdadó befizetését vállalták az EMU-ba való bekerülés érdekében, aminek 60 százalékban történő visszafizetését ígérte a kormány. Ezen problémák tükrében az olasz munkanélküliség kérdése még élesebben merül fel, bár ez körülbelül fele a spanyolnak, és nagyjából megfelel az EU-átlagnak.

Bár már csak teoretikus értelemben lehet szót ejteni róla, de a felsorolt problémák miatt a mediterrán országok közül talán nemcsak Görögországot kellett volna kihagyni az EMU alapítóiból. Német részről minden pénzügyi vezető és szakember folyamatosan hangsúlyozta, hogy az euro értékének megőrzése szempontjából nagyon nagy jelentősége van az EMU-tagországai mindegyikében a stabilitási kultúra meglétének. A mediterrán országokról ennek a kultúrának a megléte nemigen mondható el. Ehhez idő kell. Talán jobb lett volna tehát, ha gazdasági érvekkel, az EU pozitív jövőkének felvázolásával, ezeket az országokat türelemre lehetett volna bírni és így kihagyni az 1999-es startból.

Általában fel szokták vetni, hogy a monetáris unió az egységes belső piac megkoronázása. Az egységes piacon anakronizmus, ha 14 nemzeti valuta működik. Mindazok, akik „az egy piac–egy valuta” elvet vallják, nemigen gondolnak arra, hogy a belső piac végül is mennyire vált 1985 óta a szó szoros értelmében egységessé. Az euro startja előtt többen emlékeztettek arra, hogy az egységes belső piac fehér könyve ugyan célul tűzte a tagországok között az adóharmonizációt, ez azonban nem sikerült. Az euro bevezetése után feltételezhető, hogy telephelyi előnyök–hátrányok kérdése még élesebben merül fel, mint az elmúlt években. Ez akár adócsökkentési versenyt is kiválthat a tagországok között. Ennek elkerülése érdekében törekvések már tapasztalhatók, hogy ami elmaradt az egységes belső piac kapcsán, az most az EMU bevezetésekor történjen meg. Ezzel hozható összefüggésbe az is, hogy az EU közösségi szintű versenypolitikája egyre markánsabbá vált az utóbbi években. Az adóharmonizáció és a támogatások csökkenése egyaránt érinti a költségvetési politikát. Feltételezhető, hogy minél fejletlenebb egy tagország, annál valószínűbb, hogy az adók és a támogatások mértékét tekintve eltérő trendet követ, mint a legfejlettebb tagország. Ezekben a kérdésekben nemcsak a fejlettségi szint okozhat különbségeket, hanem a gazdaságpolitikai tradíció is. Sőt még az is, hogy a munkanélküliség csökkentése első számú politikai és gazdaságpolitikai feladattá válhat. Így arra lehet számítani, hogy nemcsak a monetáris unió létrehozatala okoz számos, a továbbiakban megoldandó feladatot, hanem legalább ennyire komoly feladat a gazdasági unió megvalósítása is. Ebből a szemszögből talán megkockáztatható egy olyan megállapítás, hogy az egységes belső piac „egységessége” még nem akkora, ami vitán felül igazolná a monetáris unió létrehozatalával való megkoronázást.

A gazdaságelmélet oldaláról az adóharmonizációra és a szükséges pénzügyi transzferekre vonatkozóan többen leszögeztek, hogy a fejlettségbeli különbségek mindkét területen más különbségeket, illetve feladatokat hoznak majd magukkal. A nettó befizetői pozícióban lévő tagországok – különösen Németország – nemigen mutatkoznak készek arra, hogy jelentősebb pénzügyi transzfereket bocsássanak fejletlenebb és így nettó felhasználói pozícióban lévő EMU-tagok számára. Itt érdemes utalni arra, hogy 1996-ban Németország nettó befizetése a közös költségvetésbe 10,9 milliárd ECU volt. Ezzel szemben a másik hét nettó befizetői pozícióban lévő tagország együttes nettó hozzájárulása a közös költségvetéshez csak 7,3 milliárd ECU-t tett ki. Így érthető a merev német álláspont a jövődöbéli transzferek kérdéséről.⁹

Általában az angolszász irodalomban összekötik az integrációnak az EMU-val elért fokát és a fejlesztési különbségek pénzügyitranszfer-igényét. Gyakran megemlítik, hogy az EU közös költségvetése a GDP 1,27 százalékát meg nem haladó befizetés mellett lesz elegendő, ha aszimmetrikus sokkhelyzet áll elő, és szükségessé válik a pénzügyi transzfer.

A tagországok egymásközi relatív fejlettségi különbségei az elmúlt tíz év alatt csökkentek. Ez nem mondható el, ha nem tagországi szinten, hanem fejlett és fejletlen régió összehasonlításában nézzük a folyamatot. Míg az országok esetében csökkent a távolság, a régiók esetében nőtt. Mindez egy egységes piacon a legkülönbözőbb kiegyenlítődési,

⁹ *Der Spiegel*, 1998.1. sz.

illetve a nem kívánt differenciálódási folyamatokat indíthatja el. A 3. táblázat a tagországok fejlettségbeli különbségének alakulásáról ad áttekintő képet. Többek között azért is, mert a gazdaságpolitika tagországi szinten fogalmazódott meg.

3. táblázat

Az egy főre jutó GDP százalékos változása az EU15=100 értékhez viszonyítva

Ország	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Belgium	104,1	106,9	112,2	114,6	117,2	112,8	111,4
Németország*	112,8	118,1	125,7	126,8	130,5	125,5	123,4
Spanyolország	71,3	71,5	65,4	62,2	63,0	64,6	64,9
Franciaország	110,5	111,4	115,8	116,0	116,9	114,8	113,2
Írország	69,0	71,2	72,9	76,1	79,4	85,0	89,5
Olaszország	106,4	103,6	92,4	89,5	83,8	91,8	92,5
Luxemburg	147,8	152,5	170,2	175,2	183,6	178,5	175,3
Hollandia	101,1	102,5	109,4	110,5	113,1	109,8	108,6
Ausztria	110,7	113,8	122,1	124,6	128,2	122,8	120,0
Portugália	40,6	46,1	45,4	44,0	45,8	46,4	47,7
Finnország	126,6	101,8	89,0	96,9	108,1	104,9	107,2

*1994-ig csak Nyugat-Németország adatait tartalmazza.

Forrás: European Economy Annual Economic Report for 1997.

Az EMU 11 alapító tagja közül négy olyan ország van, amelyikben az EU15 átlagában az egy főre jutó GDP 100 alatt van. Ez a négy ország a következő: Spanyolország, Írország, Olaszország és Portugália. Különösen figyelemreméltó a portugál adat, amelyik az EU-átlag felét sem éri el. Említést érdemel, hogy a kilencvenes évtizedben mennyire felgyorsult Írország felzárkózása az EU-átlaghoz az egy főre jutó GDP értékét tekintve. Tulajdonképpen 1997-re ebből a szempontból nincs már lényeges különbség Írország és Olaszország között. Az érdekesség kedvéért azt is érdemes külön is említeni, hogy 1997-ben az EU-átlagot legjobban Luxemburg mutatója haladta meg, tehát ez a kis ország volt a mutató alapján a leggazdagabb, nemcsak a 11-ek, hanem a 15-ök között is. Ezért tűnik különös ellentmondásnak, hogy 1996-ban Luxemburg 0,8 milliárd ECU nagyságban a közös költségvetésből nettó felhasználó volt.

Még egy szempontból érdemes áttekinteni az EU-tagországok fejlődési trendjét. A korábbiakban már említettük, hogy a kilencvenes években a növekedés egyetlen tényezője a külkereskedelem volt. Ha a belső keresletet visszafogó, elsősorban pénzügyi stabilitást célzó gazdaságpolitika tovább folytatódik a tagországokban, akkor ennek a trendnek a folytatásával is számolni lehet. Az euro stabilitásának – különösen az indulás első néhány évében – fontos összetevője, hogy a kereskedelmet a tagországok egymással lebonyolított árucseréje dominálja. Érdemes ezt a folyamatot – az EU belső kereskedelmét és az EU-n kívüli kereskedelmét egymással összevetve – röviden áttekinteni (4. táblázat).

A bemutatott 5 évben minden tagországban az első évhez képest megnőtt az EU-n kívüli export súlya a GDP-ben. Ez tulajdonképpen arra utal, hogy az euro elleni spekuláció nem elhanyagolható mértékben érinteni fogja a tagországokat, sőt az sem zárható ki, hogy a hatás különböző lesz. Az EU-n kívüli export aránya a GDP-hez viszonyítva Belgiumban, Hollandiában, Finnországban és Írországban haladja meg a 10 százalékot, és feltehető, hogy az évtized további időszakában lezajlott fejlődés után Németország is ehhez a körhöz tartozik. Két országban – Spanyolországban és Portugáliában – van az EU-n kívüli export GDP-hez viszonyított aránya 5 százalék alatt. Feltételezhető, hogy az euro bevezetése után az árfolyamkockázat megszűnése miatt a tagországok elonyben részesítik az EU-n belüli kereskedelmet az EU-n kívülihez képest. Persze ez attól is függ, hogy hogyan alakul az EMU régióban a belső kereslet.

4. táblázat

Az EU15 egymás közti exportja és EU-n kívüli exportja
(folyó piaci árakon a GDP százalékában)

Ország	1991		1992		1993		1994		1995	
	belső	külső	belső	külső	belső	külső	belső	külső	belső	külső
Belgium-										
Luxemburg	44,2	12,1	40,9	11,4	40,7	13,0	42,3	13,8	43,9	15,9
Németország*	14,7	8,6	13,8	8,0	11,7	8,2	11,9	8,7	12,3	9,0
Spanyolország	8,3	3,0	8,2	3,0	8,8	4,0	10,6	4,4	11,8	4,5
Franciaország	11,5	6,1	11,3	6,1	10,2	6,2	11,0	6,4	11,6	6,7
Írország	40,4	11,8	41,7	12,4	42,2	17,2	40,4	15,0	43,3	16,6
Olaszország	9,3	5,5	9,0	5,6	9,7	7,3	10,7	8,0	12,8	8,4
Hollandia	34,4	11,5	32,1	11,2	29,3	12,5	30,5	12,6	32,1	13,3
Ausztria	16,9	7,9	16,2	7,6	14,4	7,6	14,7	8,0	16,0	8,5
Portugália	17,4	3,9	16,0	3,8	14,8	3,7	16,3	4,1	17,8	4,5
Finnország	12,2	6,7	14,4	7,6	15,9	11,9	17,2	13,1	18,0	14,2

*1994-ig csak Nyugat-Németország adatait tartalmazza.

Forrás: European Economy Annual Economic Report for 1997.

Érdeemes utalni arra, hogy a zárt nagy gazdaságnak tekinthető Németországban 1995-re erősen megközelítette az EU-n kívüli export részaránya az EU-n belüli értéket. Itt kell megjegyezni, hogy Németország azon kevés EU-tagország közé tartozik, ahol 1991 és 1995 között a GDP-ben mérve az EU-n belüli kereskedelem részaránya némi hullámzást mutatva csökkent. Ez még egy országra jellemző kisebb mértékben, és ez Belgium (Luxemburggal együtt). Feltehető, hogy a német cégek a racionalizálás sikeres végrehajtásával csökkentették költségoldalról jelentkező versenyhátrányukat. Ezekből az adatokból ugyan közvetlen összefüggések a tőke mozgásra nem vonhatók le, de feltételezhető, hogy a kilencvenes évtizedben felgyorsult Közép-Kelet-Európa felé irányuló német tőke kivitel belejátszik a forgalmi arányok megváltozásába.

Röviden áttekintve az EMU-ba kerülő 11 tagország gazdasági helyzetéről mondottakat két rizikófaktort érdemes ismételtelen hangsúlyozni. Az egyik abból származik, hogy egyetlen év adatai alapján választották ki a 11 tagot az EMU-ba, és többségüknél egyáltalán nem garantálható a szigorú pénzügypolitika fenntarthatósága legalább középtávon. A másik rizikófaktor abból származik, hogy a követett gazdaságpolitika által is tartóssá váló belgazdasági problémákat a tagországok viszik magukkal az EMU-ba. Ennek kapcsán a magas munkanélküliségre kell utalni.

Végül a kereskedelmi arányok bemutatásával arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a kilencvenes évtizedben, bár a tagországok áruforgalmát az EU-n belüli kereskedelem jellemezte, de az évtized során megnőtt az EU-n kívüli export jelentősége, még hozzá az egyes országokban különböző mértékben. Ez erősítheti az aszimmetrikus sok kialakulásának esélyét. Így feltételezhető, hogy az euro dollárhoz viszonyított árfolyamának alakulása, ha egészen rövid távon nem is, de középtávon minden bizonnyal erős hatást fog gyakorolni az EMU régió növekedési esélyeire.